

WYMAGANIA EDUKACYJNE

Zawierają szczegółowy wykaz wiadomości i umiejętności, które uczeń powinien opanować po omówieniu poszczególnych lekcji z podręcznika *Biologia na czasie 2 – zakres rozszerzony*.

Poziomy oczekiwanych osiągnięć ucznia

Wymagania podstawowe	Wymagania ponadpodstawowe
konieczne (na stopień dopuszczający)	rozszerzające (na stopień dobry)
podstawowe (na stopień dostateczny)	dopełniające (na stopień bardzo dobry)
obejmują treści i umiejętności	obejmują treści i umiejętności
• najważniejsze w uczeniu się biologii	• złożone i mniej przystępne niż zaliczone do wymagań podstawowych
• łatwe dla ucznia nawet mało zdolnego	• wymagające korzystania z różnych źródeł informacji
• często powtarzające się w procesie nauczania	• umożliwiające rozwiązywanie problemów
• określone programem nauczania na poziomie nieprzekraczającym wymagań zawartych w podstawie programowej	• pośrednio użyteczne w życiu pozaszkolnym
• użyteczne w życiu codziennym	• pozwalające łączyć wiedzę z różnych przedmiotów i dziedzin

Stopnie szkolne

Stopień dopuszczający

Stopień dopuszczający można wystawić uczniowi, który przyswoił treści konieczne. Taki uczeń z pomocą nauczyciela jest w stanie nadrobić braki w podstawowych umiejętnościach.

Stopień dostateczny

Stopień dostateczny może otrzymać uczeń, który opanował wiadomości podstawowe i z niewielką pomocą nauczyciela potrafi rozwiązać podstawowe problemy. Analizuje również proste zależności, a także próbuje porównywać, wnioskować i zajmować określone stanowisko.

Stopień dobry

Stopień dobry można wystawić uczniowi, który przyswoił treści rozszerzające, właściwie stosuje terminologię przedmiotową, a także wiadomości w sytuacjach typowych wg wzorów znanych z lekcji i podręcznika, rozwiązuje typowe problemy z wykorzystaniem poznanych metod, samodzielnie pracuje z podręcznikiem i materiałem źródłowym oraz aktywnie uczestniczy w zajęciach.

Stopień bardzo dobry

Stopień bardzo dobry może otrzymać uczeń, który opanował treści dopełniające. Potrafi on samodzielnie interpretować zjawiska oraz bronić swych poglądów.

Stopień celujący

Stopień celujący może otrzymać uczeń, który opanował pełne treści zawarte w podręczniku. Potrafi on selekcjonować i hierarchizować wiadomości, z powodzeniem bierze udział w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, a także pod okiem nauczyciela prowadzi własne prace badawcze.

Biologia na czasie 3 – zakres rozszerzony

Dział programu	Lp.	Temat	Poziom wymagań			
			konieczny (K)	podstawowy (P)	rozszerzający (R)	dopelniający (D)
Mechanizmy dziedziczenia	1.	Budowa i rola kwasów nukleinowych	<i>Uczeń:</i> ³⁵/₁₇ charakteryzuje budowę pojedynczego nukleotydu DNA i RNA ³⁵/₁₇ określa rolę DNA jako nośnika informacji genetycznej ³⁵/₁₇ wymienia rodzaje RNA ³⁵/₁₇ określa rolę podstawowych rodzajów RNA ³⁵/₁₇ charakteryzuje budowę przestrzenną cząsteczki DNA ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>podwójna helisa</i>	<i>Uczeń:</i> ³⁵/₁₇ charakteryzuje sposób łączenia się nukleotydów w pojedynczym łańcuchu DNA ³⁵/₁₇ wyjaśnia, z czego wynika komplementarność zasad łańcucha ³⁵/₁₇ uzupełnia schemat jednego polinukleotydowego DNA o łańcuch komplementarny ³⁵/₁₇ charakteryzuje budowę chemiczną i przestrzenną RNA ³⁵/₁₇ określa lokalizację RNA w komórkach prokariotycznej i eukariotycznej	<i>Uczeń:</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega różna orientacja łańcuchów polinukleotydowych DNA ³⁵/₁₇ rozpoznaje poszczególne wiązania w cząsteczce DNA ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega reguła Chargaffa ³⁵/₁₇ porównuje budowę i funkcje DNA z budową i funkcjami RNA	<i>Uczeń:</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia zasadę tworzenia nazw nukleotydów ³⁵/₁₇ planuje doświadczenie, którego celem jest wykazanie roli DNA jako nośnika informacji genetycznej ³⁵/₁₇ rozróżnia DNA od RNA za pomocą reguły Chargaffa
	2.	Replikacja DNA	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>replikacja</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia znaczenie replikacji DNA ³⁵/₁₇ wymienia etapy replikacji DNA ³⁵/₁₇ uzasadnia konieczność zachodzenia replikacji przed podziałem komórki	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>widelki replikacyjne, oczko replikacyjne</i> ³⁵/₁₇ omawia przebieg replikacji ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega semikonserwatywny charakter replikacji DNA ³⁵/₁₇ określa rolę polimerazy DNA	³⁵/₁₇ charakteryzuje poszczególne etapy replikacji ³⁵/₁₇ wyjaśnia, skąd pochodzi energia potrzebna do syntezy nowego łańcucha DNA ³⁵/₁₇ wykazuje różnice	³⁵/₁₇ rozróżnia poszczególne modele replikacji ³⁵/₁₇ planuje doświadczenie mające na celu wykazanie, że replikacja DNA jest semikonserwatywna ³⁵/₁₇ wykazuje naprawczą rolę

				podczas replikacji ³⁵ / ₁₇ porównuje przebieg replikacji w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych	w syntezie obu nowych łańcuchów DNA ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia rolę sekwencji telomerowych ³⁵ / ₁₇ określa rolę poszczególnych enzymów w replikacji DNA	polimerazy DNA w replikacji ³⁵ / ₁₇ omawia mechanizmy regulacji replikacji DNA
3.	Geny i genomy	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>gen, genom, pozagenowy DNA, chromosom, chromatyna, nukleosom</i> ³⁵ / ₁₇ rozróżnia eksony i introny ³⁵ / ₁₇ określa lokalizację DNA w komórkach prokariotycznej i eukariotycznej	³⁵ / ₁₇ omawia budowę genu ³⁵ / ₁₇ rozróżnia geny ciągłe i nieciągłe ³⁵ / ₁₇ wymienia rodzaje sekwencji wchodzących w skład genomu ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>sekwencje powtarzalne, pseudogeny</i> ³⁵ / ₁₇ omawia skład chemiczny chromatyny ³⁵ / ₁₇ przedstawia budowę chromosomu	³⁵ / ₁₇ określa informacje zawarte w genie ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje genom wirusa ³⁵ / ₁₇ porównuje strukturę genomów prokariotycznego i eukariotycznego ³⁵ / ₁₇ wymienia i charakteryzuje etapy upakowania DNA w jądrze komórkowym	³⁵ / ₁₇ porównuje heterochromatynę z euchromatyną ³⁵ / ₁₇ różnicuje genom wirusowy ze względu na wybrane kryteria ³⁵ / ₁₇ omawia genom mitochondrialny człowieka	
4.	Związek między genem a cechą	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>kod genetyczny, ekspresja genu, translacja, transkrypcja</i> ³⁵ / ₁₇ wymienia i charakteryzuje cechy kodu genetycznego ³⁵ / ₁₇ ilustruje schematycznie etapy odczytywania informacji genetycznej ³⁵ / ₁₇ nazywa etapy translacji	³⁵ / ₁₇ omawia przebieg transkrypcji i translacji ³⁵ / ₁₇ analizuje tabelę kodu genetycznego ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia zasadę kodowania informacji genetycznej organizmu przez kolejne trójki nukleotydów w DNA i mRNA ³⁵ / ₁₇ określa rolę polimerazy RNA w procesie transkrypcji ³⁵ / ₁₇ określa rolę aminoacylo-tRNA i rybosomów w translacji	³⁵ / ₁₇ omawia przebieg odwrotnej transkrypcji wirusowego RNA ³⁵ / ₁₇ zapisuje sekwencję aminokwasów łańcucha peptydowego na podstawie sekwencji nukleotydów mRNA ³⁵ / ₁₇ porównuje ekspresję genów w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych ³⁵ / ₁₇ określa rolę i sposoby modyfikacji	³⁵ / ₁₇ wymienia przykłady wirusów, u których występuje odwrotna transkrypcja ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób dochodzi do tworzenia się polirybosomów ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia biologiczne znaczenie polirybosomów ³⁵ / ₁₇ porównuje przebieg ekspresji genów w jądrze i organellach komórki eukariotycznej	

					potranskrypcyjnej RNA ³⁵ / ₁₇ określa rolę i sposoby modyfikacji potranslacyjnej białek	
5.	Regulacja ekspresji genów	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>operon</i> ³⁵ / ₁₇ wskazuje na schemacie sekwencje regulatorowe operonu oraz geny struktury operonu oraz geny struktury operonu ³⁵ / ₁₇ wymienia poziomy kontroli ekspresji genów w komórce eukariotycznej	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega regulacja ekspresji genów w komórce prokariotycznej na podstawie modelu operonu laktozowego i tryptofanowego ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jakie znaczenie w regulacji ekspresji genów operonu laktozowego mają: gen kodujący represor, operator i promotor ³⁵ / ₁₇ omawia regulację inicjacji transkrypcji w komórce eukariotycznej	³⁵ / ₁₇ rozróżnia regulację negatywną od pozytywnej w przypadku działania operonu laktozowego ³⁵ / ₁₇ porównuje sposób regulacji ekspresji genów struktury operonu laktozowego i operonu tryptofanowego ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega alternatywne składanie RNA ³⁵ / ₁₇ porównuje regulację ekspresji genów w komórkach prokariotycznej i eukariotycznej	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega regulacja dostępu do genu w komórce eukariotycznej ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób powstają różne formy białek podczas ekspresji jednego genu ³⁵ / ₁₇ omawia rolę niekodującego RNA w regulacji ekspresji genów w komórce eukariotycznej ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób regulacja ekspresji genów u organizmów wielokomórkowych powoduje zróżnicowanie komórek na poszczególne typy	
6.	Dziedziczenie cech. I prawo Mendla	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>allel</i> , <i>genotyp</i> , <i>fenotyp</i> , <i>homozygota</i> , <i>heterozygota</i> , <i>allel dominujący</i> , <i>allel recesywny</i> ³⁵ / ₁₇ zapisuje przebieg i wyniki doświadczeń Gregora Mendla za pomocą kwadratu Punnetta ³⁵ / ₁₇ podaje treść I prawa Mendla	³⁵ / ₁₇ omawia prace G. Mendla, na podstawie których sformułował on reguły dziedziczenia ³⁵ / ₁₇ wymienia przykłady cech człowieka dziedziczonych zgodnie z I prawem Mendla ³⁵ / ₁₇ wykonuje przykładowe krzyżówki jednogenowe	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>linia czysta</i> ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jakie znaczenie w doświadczeniach G. Mendla miało wyhodowanie przez niego osobników grochu zwyczajnego należących do linii czystych ³⁵ / ₁₇ analizuje wyniki	³⁵ / ₁₇ określa sposób wykonania i znaczenie krzyżówki testowej jednogenowej	

					krzyżówek jednogenowych na przykładzie grochu zwyczajnego ³⁵/₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku dziedziczenia jednej cechy	
7.	II prawo Mendla	³⁵ / ₁₇ podaje treść II prawa Mendla	³⁵ / ₁₇ wykonuje przykładowe krzyżówki dwugenowe	³⁵/₁₇ analizuje wyniki krzyżówek dwugenowych na przykładzie grochu zwyczajnego ³⁵/₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku dziedziczenia dwóch cech niesprzężonych	³⁵/₁₇ określa sposób wykonania i znaczenie krzyżówki testowej dwugenowej ³⁵/₁₇ ocenia znaczenie badań G. Mendla dla rozwoju genetyki	
8.	Chromosomowa teoria dziedziczenia	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>locus</i>, <i>geny sprzężone</i>, <i>crossing-over</i> ³⁵/₁₇ wymienia główne założenia chromosomowej teorii dziedziczenia ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega zjawisko sprzężenia genów	³⁵/₁₇ wyjaśnia zależność między częstością zachodzenia <i>crossing-over</i> a odległością między dwoma genami w chromosomie ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega mapowanie genów ³⁵/₁₇ wykonuje przykładowe krzyżówki dotyczące dziedziczenia genów sprzężonych	³⁵/₁₇ oblicza częstość <i>crossing-over</i> między dwoma genami sprzężonymi ³⁵/₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku dziedziczenia dwóch cech sprzężonych ³⁵/₁₇ analizuje wyniki krzyżówek dotyczących dziedziczenia genów sprzężonych	³⁵ / ₁₇ wykazuje różnice między genami niesprzężonymi a sprzężonymi	

					³⁵ ₁₇ oblicza odległość między genami	
9.	Determinacja płci. Cechy sprzężone z płcią	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>kariotyp</i> , <i>chromosomy płci</i> ³⁵ ₁₇ wskazuje podobieństwa i różnice między kariotypem kobiety a kariotypem mężczyzny ³⁵ ₁₇ wyjaśnia sposób determinacji płci u człowieka ³⁵ ₁₇ charakteryzuje kariotyp człowieka ³⁵ ₁₇ określa płeć różnych osób na podstawie analizy ich kariotypu ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady cech sprzężonych z płcią	³⁵ ₁₇ wymienia nazwy oraz objawy chorób uwarunkowanych mutacjami genów sprzężonych z płcią ³⁵ ₁₇ wykonuje krzyżówki dotyczące dziedziczenia cech sprzężonych z płcią ³⁵ ₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia choroby sprzężonej z płcią ³⁵ ₁₇ wyjaśnia przyczyny oraz podaje ogólne objawy hemofilii i daltonizmu ³⁵ ₁₇ rozróżnia cechy sprzężone z płcią i cechy związane z płcią	³⁵ ₁₇ wyjaśnia, jaką rolę w determinacji płci odgrywają gen SRY i hormony wytwarzane przez rozwijające się jądra ³⁵ ₁₇ omawia mechanizm inaktywacji chromosomu X ³⁵ ₁₇ charakteryzuje dwa podstawowe typy genetycznej determinacji płci i podaje przykłady organizmów, u których one występują ³⁵ ₁₇ wyjaśnia powody, dla których daltonizm i hemofilia występują niemal wyłącznie u mężczyzn	³⁵ ₁₇ wyjaśnia, jakie znaczenie ma proces inaktywacji jednego z chromosomów X w większości komórek organizmu kobiety ³⁵ ₁₇ omawia przykłady środowiskowego mechanizmu determinowania płci ³⁵ ₁₇ planuje doświadczenie mające na celu wykazanie związku dziedziczenia koloru oczu muszki owocowej z dziedziczeniem płci	
10.	Inne sposoby dziedziczenia cech	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>allele wielokrotne</i> na przykładzie dziedziczenia grup krwi u człowieka ³⁵ ₁₇ wykonuje krzyżówki dotyczące dziedziczenia grup krwi i czynnika Rh ³⁵ ₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia określonego fenotypu u potomstwa w wypadku dziedziczenia alleli wielokrotnych	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>dominacja niezupełna</i> , <i>kodominacja</i> , <i>geny kumulatywne</i> , <i>geny plejotropowe</i> ³⁵ ₁₇ charakteryzuje relacje między allelami jednego genu oparte na dominacji niezupełnej i kodominacji ³⁵ ₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku kodominacji	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>geny komplementarne</i> , <i>geny dopełniające się</i> , <i>geny epistatyczne</i> , <i>geny hipostatyczne</i> ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, z jakiego powodu geny determinujące barwę kwiatów groszku pachnącego zostały nazwane genami komplementarnymi ³⁵ ₁₇ określa	³⁵ ₁₇ wyjaśnia, co to znaczy, że choroba genetyczna jest uwarunkowana przez gen plejotropowy ³⁵ ₁₇ określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku dziedziczenia genów epistatycznych	

				³⁵ ₁₇ podaje przykład cechy uwarunkowanej obecnością genów kumulatywnych	prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w wypadku dziedziczenia genów dopełniających się ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, na czym polega działanie genów epistatycznych i hipostatycznych w wypadku dziedziczenia barwy sierści u gryzoni	
11.	Zmienność organizmów	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>zmiennosc genetyczna, zmiennosc srodowiskowa</i> ³⁵ ₁₇ wymienia rodzaje zmienności i wskazuje zależności między nimi ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady potwierdzające występowanie zmienności srodowiskowej	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>zmiennosc ciagla, zmiennosc nieciagla</i> ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady zmienności ciągłej i nieciągłej ³⁵ ₁₇ omawia przyczyny zmienności genetycznej ³⁵ ₁₇ określa znaczenie zmienności genetycznej i srodowiskowej ³⁵ ₁₇ porównuje zmienność genetyczną ze zmiennością srodowiskową	³⁵ ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób niezależna segregacja chromosomów, <i>crossing-over</i> oraz losowe łączenie się gamet wpływają na zmienność osobniczą ³⁵ ₁₇ wymienia cechy mutacji, które stanowią jedno z głównych źródeł zmienności genetycznej ³⁵ ₁₇ porównuje zmienność genetyczną rekombinacyjną ze zmiennością mutacyjną ³⁵ ₁₇ określa fenotypy zależne od genotypu oraz od wpływu srodowiska	³⁵ ₁₇ wyjaśnia znaczenie pojęcia <i>transpozony</i> i określa znaczenie transpozonów w rozwoju zmienności osobniczej ³⁵ ₁₇ wyjaśnia znaczenie pojęcia <i>norma reakcji genotypu</i> ³⁵ ₁₇ wyjaśnia przyczyny zmienności obserwowanej w wypadku organizmów o identycznych genotypach	
12.	Zmiany w informacji genetycznej	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mutacja, mutacja genowa, mutacja chromosomowa strukturalna, mutacja chromosomowa liczbowa, czynnik mutageny</i>	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mutacja somatyczna, mutacja generatywna, mutacja spontaniczna, mutacja indukowana</i> ³⁵ ₁₇ klasyfikuje mutacje według	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mutacje letalne, mutacje subletalne, mutacje neutralne, mutacje korzystne, protoonkogeny, onkogeny, geny</i>	³⁵ ₁₇ przewiduje i ilustruje zmiany kariotypu dowolnego organizmu powstałe w wyniku mutacji chromosomowych	

		³⁵₁₇ wymienia przykłady fizycznych, chemicznych i biologicznych czynników mutagennych ³⁵₁₇ wymienia przykłady mutacji genowych i mutacji chromosomowych ³⁵₁₇ wymienia pozytywne i negatywne skutki mutacji	różnych kryteriów ³⁵₁₇ określa ryzyko przekazania mutacji potomstwu ³⁵₁₇ wskazuje przyczyny mutacji spontanicznych i mutacji indukowanych ³⁵₁₇ uzasadnia konieczność ograniczenia w codziennym życiu stosowania substancji mutagennych	<i>supresorowe</i> ³⁵₁₇ wyjaśnia charakter zmian w DNA typowych dla różnych mutacji ³⁵₁₇ określa skutki mutacji genowych dla kodowanego przez dany gen łańcucha polipeptydowego ³⁵₁₇ omawia przyczyny powstawania mutacji chromosomowych liczbowych ³⁵₁₇ rozpoznaje na schematach różne rodzaje mutacji chromosomowych ³⁵₁₇ wskazuje na zależności między występowaniem mutacji a transformacją nowotworową komórki	liczbowych ³⁵₁₇ wyjaśnia znaczenie mutacji w przebiegu ewolucji ³⁵₁₇ wskazuje różnicę między kariotypami organizmu aneuploidalnego i organizmu poliploidalnego ³⁵₁₇ wymienia przykłady protoonkogenów i genów supresorowych oraz chorób nowotworowych związanych z ich mutacjami
13.	Choroby jednogenowe	³⁵₁₇ wymienia przykłady chorób genetycznych uwarunkowanych obecnością w autosomach zmutowanych alleli dominujących i recesywnych ³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>choroby bloku metabolicznego</i> ³⁵₁₇ wyjaśnia, na czym polegają choroby bloku metabolicznego ³⁵₁₇ wymienia przykłady chorób bloku metabolicznego	³⁵₁₇ klasyfikuje choroby genetyczne w zależności od sposobu ich dziedziczenia ³⁵₁₇ wyjaśnia przyczyny oraz podaje ogólne objawy mukowiscydozy, fenyloketonurii, choroby Huntingtona, anemii sierpowatej ³⁵₁₇ rozpoznaje na rycinie prawidłowe oraz sierpowate erythrocyty krwi	³⁵₁₇ wyjaśnia przyczyny oraz podaje ogólne objawy albinizmu, alkaptonurii, choroby Parkinsona, dystrofii mięśniowej Duchenne'a, krzywicy odpornej na witaminę D ³⁵₁₇ wymienia przykłady stosowanych obecnie metod leczenia wybranych chorób genetycznych oraz ocenia ich skuteczność ³⁵₁₇ wymienia przykłady	³⁵₁₇ porównuje strukturę i właściwości hemoglobiny prawidłowej oraz hemoglobiny sierpowatej ³⁵₁₇ charakteryzuje choroby człowieka wynikające z mutacji DNA mitochondrialnego ³⁵₁₇ uzasadnia znaczenie analizy rodowodów jako metody diagnozowania chorób genetycznych

			³⁵ ₁₇ wskazuje choroby bloku metabolicznego, których leczenie polega na stosowaniu odpowiedniej diety eliminacyjnej		chorób człowieka wynikających z mutacji mitochondrialnego DNA ³⁵ ₁₇ ustala typy dziedziczenia chorób genetycznych na podstawie analizy rodowodów	
	14.	Choroby chromosomalne i wieloczynnikowe	³⁵ ₁₇ wymienia przykłady oraz objawy chorób genetycznych człowieka wynikających z nieprawidłowej struktury chromosomów ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady chorób genetycznych człowieka wynikających ze zmiany liczby autosomów i chromosomów płci	³⁵ ₁₇ określa rodzaj zmian kariotypu u chorych z zespołem Downa, zespołem Klinefeltera i zespołem Turnera ³⁵ ₁₇ wymienia objawy zespołu Downa, zespołu Klinefeltera i zespołu Turnera ³⁵ ₁₇ wyjaśnia zależność między wiekiem rodziców a prawdopodobieństwem urodzenia się dziecka z zespołem Downa	³⁵ ₁₇ omawia choroby spowodowane mutacjami strukturalnymi na przykładzie przewlekłej białaczki szpikowej ³⁵ ₁₇ określa rodzaj zmian kariotypu u chorych z zespołem Edwardsa i zespołem Patau ³⁵ ₁₇ wymienia objawy zespołu Edwardsa i zespołu Patau	³⁵ ₁₇ analizuje fotografie kariotypów człowieka ³⁵ ₁₇ omawia choroby wieloczynnikowe
Biotechnologia molekularna	1.	Biotechnologia. Podstawowe techniki inżynierii genetycznej	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>biotechnologia molekularna, inżynieria genetyczna, elektroforeza DNA, PCR, klonowanie DNA, transformacja genetyczna</i> ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady dziedzin życia, w których można zastosować biotechnologię molekularną ³⁵ ₁₇ wymienia enzymy stosowane w biotechnologii molekularnej ³⁵ ₁₇ wymienia techniki inżynierii	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>sonda molekularna, wektor, sekwencjonowanie DNA, hybrydyzacja DNA</i> ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, czym się zajmuje inżynieria genetyczna ³⁵ ₁₇ omawia wykorzystanie enzymów restrykcyjnych, ligaz i polimeraz DNA ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, na czym polega: hybrydyzacja DNA z wykorzystaniem sondy molekularnej, analiza restrykcyjna, elektroforeza	³⁵ ₁₇ porównuje biotechnologię klasyczną z biotechnologią molekularną ³⁵ ₁₇ charakteryzuje enzymy stosowane w biotechnologii molekularnej ³⁵ ₁₇ omawia poszczególne etapy analizy restrykcyjnej DNA, przebiegu PCR, klonowania DNA ³⁵ ₁₇ określa cel tworzenia bibliotek genomowych	³⁵ ₁₇ sprawdza, jakie produkty powstaną na skutek cięcia DNA przez enzymy restrykcyjne ³⁵ ₁₇ określa zalety i wady łańcuchowej reakcji polimerazy ³⁵ ₁₇ omawia metody pośredniego i bezpośredniego wprowadzenia DNA do komórek roślin i zwierząt ³⁵ ₁₇ analizuje przebieg klonowania DNA na

		genetycznej ³⁵ / ₁₇ wymienia etapy modyfikacji genomu	DNA, PCR, sekwencjonowanie DNA, klonowanie DNA, transformacja genetyczna ³⁵ / ₁₇ wymienia po jednym przykładzie praktycznego wykorzystania technik inżynierii genetycznej ³⁵ / ₁₇ wymienia sposoby wprowadzenia obcego genu do komórki	i bibliotek cDNA ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje wektory stosowane do transformacji genetycznej	przykładzie genu myszy ³⁵ / ₁₇ omawia etapy tworzenia bibliotek genomowych i bibliotek cDNA
2.	Organizmy zmodyfikowane genetycznie	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>organizm zmodyfikowany genetycznie</i> , <i>organizm transgeniczny</i> , <i>produkt GMO</i> ³⁵ / ₁₇ wskazuje podobieństwa i różnice między organizmami zmodyfikowanymi genetycznie oraz transgenicznymi ³⁵ / ₁₇ wymienia metody otrzymywania organizmów zmodyfikowanych genetycznie ³⁵ / ₁₇ wymienia przykłady praktycznego wykorzystania mikroorganizmów, roślin i zwierząt zmodyfikowanych genetycznie	³⁵ / ₁₇ podaje przykłady zmodyfikowanych genetycznie roślin i zwierząt ³⁵ / ₁₇ omawia perspektywy praktycznego wykorzystania organizmów zmodyfikowanych genetycznie w rolnictwie, przemyśle, medycynie i nauce ³⁵ / ₁₇ omawia sposób oznakowania produktów GMO ³⁵ / ₁₇ wskazuje na zagrożenia ze strony GMO	³⁵ / ₁₇ charakteryzuje metody otrzymywania bakterii i roślin transgenicznych ³⁵ / ₁₇ omawia etapy modyfikacji komórek zarodkowych zwierząt ³⁵ / ₁₇ wymienia przykłady produktów GMO ³⁵ / ₁₇ podaje przykłady badań stosowanych w wypadku organizmów zmodyfikowanych genetycznie	³⁵ / ₁₇ omawia wybrane modyfikacje genetyczne mikroorganizmów, roślin i zwierząt ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób kontroluje się mikroorganizmy zmodyfikowane genetycznie uwolnione do środowiska ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje sposoby zapobiegania zagrożeniom ze strony GMO ³⁵ / ₁₇ analizuje argumenty przemawiające za genetyczną modyfikacją organizmów oraz przeciw niej ³⁵ / ₁₇ omawia regulacje prawne dotyczące GMO w Unii Europejskiej
3.	Klonowanie – korzyści	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>klon</i> ,	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób	³⁵ / ₁₇ omawia rodzaje	³⁵ / ₁₇ analizuje kolejne etapy

		i zagrożenia	<i>klonowanie</i> ³⁵/₁₇ wymienia przykłady organizmów będących naturalnymi klonami ³⁵/₁₇ określa cele klonowania mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt	otrzymuje się klony mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt ³⁵/₁₇ wymienia sposoby wykorzystania klonów mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt w różnych dziedzinach życia człowieka ³⁵/₁₇ wskazuje na obawy etyczne dotyczące klonowania zwierząt ³⁵/₁₇ uzasadnia swoje stanowisko w sprawie klonowania człowieka	rozmnażania bezpłciowego jako przykłady naturalnego klonowania ³⁵/₁₇ omawia sposoby klonowania roślin i zwierząt ³⁵/₁₇ formułuje argumenty przemawiające za klonowaniem zwierząt oraz przeciw niemu ³⁵/₁₇ porównuje klonowanie terapeutyczne i klonowanie reprodukcyjne	klonowania zwierząt metodą transplantacji jąder i rozdzielania komórek zarodka ³⁵/₁₇ planuje doświadczenie, którego celem będzie udowodnienie, że jądro zróżnicowanej komórki może pokierować rozwojem organizmu ³⁵/₁₇ wymienia przykłady osiągnięć w klonowaniu zwierząt
4.	Biotechnologia molekularna w medycynie	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>diagnostyka molekularna, biofarmaceutyki, terapia genowa, komórki macierzyste</i> ³⁵/₁₇ wymienia korzyści wynikające z poznania genomu człowieka ³⁵/₁₇ wyjaśnia, czym zajmuje się diagnostyka molekularna ³⁵/₁₇ wymienia przykłady technik inżynierii genetycznej wykorzystywanych w diagnozowaniu chorób genetycznych	³⁵/₁₇ wymienia argumenty przemawiające za stosowaniem szczepionek wytwarzanych metodami inżynierii genetycznej ³⁵/₁₇ omawia wykorzystanie diagnostyki molekularnej w wykrywaniu chorób genetycznych, zakaźnych, nowotworowych oraz wieloczynnikowych ³⁵/₁₇ wymienia przykłady leków otrzymanych metodami inżynierii genetycznej ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega terapia genowa ³⁵/₁₇ omawia zastosowanie komórek macierzystych	³⁵/₁₇ omawia korzyści i zagrożenia wynikające z ustalenia sekwencji genomu człowieka ³⁵/₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób otrzymuje się nowoczesne szczepionki ³⁵/₁₇ porównuje szczepionki rekombinowane ze szczepionkami DNA ³⁵/₁₇ charakteryzuje techniki inżynierii genetycznej wykorzystywane w diagnostyce molekularnej ³⁵/₁₇ omawia sposoby wytwarzania biofarmaceutyków	³⁵/₁₇ omawia wykorzystanie mikromacierzy w diagnostyce molekularnej ³⁵/₁₇ określa znaczenie wykorzystania komórek macierzystych w leczeniu chorób ³⁵/₁₇ planuje doświadczenie mające na celu udowodnienie, że zróżnicowane komórki można przekształcić w komórki macierzyste	

				w leczeniu chorób człowieka ³⁵₁₇ wyjaśnia, czym się zajmuje medycyna molekularna	³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>przeciwciała monoklonalne</i> ³⁵₁₇ podaje przykłady wykorzystania przeciwciał monoklonalnych w medycynie ³⁵₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób biotechnologia może się przyczynić do postępu w transplantologii ³⁵₁₇ omawia korzyści i zagrożenia wynikające z terapii genowej	
	5.	Inne zastosowania biotechnologii molekularnej	³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>profil genetyczny</i> ³⁵₁₇ wymienia przykłady praktycznego zastosowania badań DNA w medycynie sądowej, ewolucjonizmie i systematyce	³⁵₁₇ przedstawia sposoby zastosowania metod genetycznych w medycynie sądowej, ewolucjonizmie i systematyce ³⁵₁₇ wyjaśnia sposób wykorzystania analizy DNA do określenia pokrewieństwa (np. ustalania lub wykluczania ojcostwa)	³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>sekwencje mikrosatelitarne</i> ³⁵₁₇ uzasadnia znaczenie analizy sekwencji DNA w badaniach ewolucyjnych i taksonomicznych	³⁵₁₇ analizuje kolejne etapy ustalania profilu genetycznego ³⁵₁₇ omawia wykorzystanie DNA mitochondrialnego w badaniach ewolucyjnych ³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>filogenetyka molekularna</i> ³⁵₁₇ analizuje drzewo filogenetyczne ³⁵₁₇ przedstawia sposoby wykorzystania informacji zawartych w DNA
Ekologia	1.	Czym się zajmuje ekologia?	³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>ekologia, ochrona środowiska, ochrona przyrody, siedlisko, nisza ekologiczna</i> ³⁵₁₇ określa zakres badań	³⁵₁₇ określa, czym się zajmują ekologia, ochrona środowiska i ochrona przyrody ³⁵₁₇ określa niszę ekologiczną	³⁵₁₇ wyjaśnia różnicę między zasobami środowiska a warunkami środowiska ³⁵₁₇ podaje przykłady ilustrujące prawo	³⁵₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>gatunek kosmopolityczny</i> ³⁵₁₇ wykazuje, że pojęcie niszy ekologicznej dotyczy zarówno

		ekologicznych ³⁵/₁₇ klasyfikuje czynniki środowiska na biotyczne i abiotyczne ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>zasoby środowiska, warunki środowiska</i>, podaje odpowiednie przykłady ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>nisza ekologiczna, gatunki wskaźnikowe</i> ³⁵/₁₇ wymienia przykłady praktycznego zastosowania gatunków wskaźnikowych	wybranych gatunków ³⁵/₁₇ wyjaśnia relacje między siedliskiem a niszą ekologiczną organizmu ³⁵/₁₇ omawia prawo minimum i prawo tolerancji ekologicznej ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega zasada współdziałania czynników środowiska ³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego porosty wykorzystuje się do oceny stanu czystości powietrza	minimum, prawo tolerancji ekologicznej, zasadę współdziałania czynników ³⁵/₁₇ wymienia podobieństwa i różnice między prawem minimum a prawem tolerancji ekologicznej ³⁵/₁₇ uzasadnia, że istnieje związek między zakresem tolerancji organizmów a ich rozmieszczeniem na Ziemi ³⁵/₁₇ charakteryzuje zasady wyodrębniania form ekologicznych organizmów ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>eurybionty, stenobionty</i> ³⁵/₁₇ interpretuje wykres ilustrujący zakres tolerancji różnych gatunków wobec wybranego czynnika środowiska	osobnika, jak i gatunku ³⁵/₁₇ omawia zakres tolerancji ekologicznej organizmów wobec konkretnego czynnika środowiska ³⁵/₁₇ wskazuje różnice między gatunkami kosmopolitycznymi a wskaźnikowymi ³⁵/₁₇ charakteryzuje formy ekologiczne roślin wyodrębnione ze względu na wymagania dotyczące ilości wody ³⁵/₁₇ planuje doświadczenie mające na celu zbadanie zakresu tolerancji wybranego gatunku rośliny na działanie określonego czynnika środowiska
2.	Ekologia populacji	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>populacja lokalna gatunku</i> ³⁵/₁₇ wymienia dwa podstawowe typy oddziaływania między osobnikami w populacji ³⁵/₁₇ wymienia cechy charakteryzujące populację ³⁵/₁₇ omawia znaczenie	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>rozrodczość, śmiertelność, migracja, struktura wiekowa populacji, struktura płciowa populacji, zasięg przestrzenny, rozmieszczenie, emigracja, imigracja</i> ³⁵/₁₇ charakteryzuje podstawowe typy rozmieszczenia	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>opór środowiska, tempo wzrostu populacji</i> ³⁵/₁₇ charakteryzuje oddziaływania między członkami populacji ³⁵/₁₇ omawia regułę Alleego i podaje przykłady jej	³⁵/₁₇ wskazuje różnice między rozrodczością fizjologiczną i ekologiczną oraz śmiertelnością fizjologiczną i ekologiczną ³⁵/₁₇ porównuje strategie rozrodu typu

		liczebności i zagęszczenia jako parametrów opisujących populację ³⁵/₁₇ wymienia czynniki wpływające na liczebność populacji	populacji i podaje przykłady gatunków, które reprezentują każdy z nich ³⁵/₁₇ przedstawia trzy podstawowe typy krzywej przeżywania, podaje przykłady gatunków, dla których są one charakterystyczne ³⁵/₁₇ charakteryzuje niezależne od zagęszczenia czynniki ograniczające liczebność populacji	działania ³⁵/₁₇ wymienia czynniki wpływające na przebieg krzywej przeżywania organizmów ³⁵/₁₇ analizuje piramidę obrazującą strukturę wiekową i strukturę płciową populacji ³⁵/₁₇ określa możliwości rozwoju danej populacji ³⁵/₁₇ przedstawia w sposób graficzny wzrost wykładniczy i wzrost logistyczny populacji ³⁵/₁₇ wymienia zalety i wady życia w grupie	r oraz typu K ³⁵/₁₇ charakteryzuje czynniki wpływające na liczebność populacji ³⁵/₁₇ porównuje podstawowe modele wzrostu populacji i podaje przykłady gatunków, które reprezentują każdy z nich ³⁵/₁₇ omawia formy rozmieszczenia skupiskowego populacji ³⁵/₁₇ omawia trzy podstawowe okresy w życiu każdego osobnika
3.	Oddziaływania antagonistyczne między organizmami	³⁵/₁₇ klasyfikuje oddziaływania międzygatunkowe na antagoniczne i nieantagonistyczne ³⁵/₁₇ wymienia przykłady oddziaływań an antagonistycznych ³⁵/₁₇ wymienia skutki konkurencji wewnątrzgatunkowej ³⁵/₁₇ wymienia przykłady oddziaływań międzygatunkowych ograniczających liczebność populacji ³⁵/₁₇ wymienia główne przyczyny	³⁵/₁₇ charakteryzuje oddziaływania międzygatunkowe w relacjach: ofiara – drapieżnik, roślina – roślinożerca, żywiciel – pasożyt ³⁵/₁₇ charakteryzuje mechanizmy adaptacyjne: ofiar i drapieżników, roślin i roślinożerców, pasożytów i żywicieli ³⁵/₁₇ klasyfikuje pasożyty według wskazanych kryteriów	³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega zasada konkurencyjnego wypierania ³⁵/₁₇ omawia skutki konkurencji blisko spokrewnionych gatunków na podstawie eksperymentu przeprowadzonego przez Georgija Gausego ³⁵/₁₇ wymienia konsekwencje zawężenia niszy ekologicznych konkurujących gatunków ³⁵/₁₇ analizuje cykliczne	³⁵/₁₇ planuje doświadczenie mające na celu wykazanie istnienia konkurencyjnego wypierania ³⁵/₁₇ charakteryzuje skutki konkurencji wewnątrzgatunkowej ³⁵/₁₇ określa skutki działania substancji allelopatycznych ³⁵/₁₇ wyjaśnia, jakie znaczenie dla funkcjonowania biocenozy mają pasożyty, drapieżniki i roślinożercy

			i skutki konkurencji międzygatunkowej		zmiany liczebności populacji zjadającego i populacji zjadanego ³⁵ / ₁₇ porównuje drapieżnictwo, roślinożerność i pasożytnictwo	³⁵ / ₁₇ przewiduje skutki masowych pojawów organizmów w środowisku ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia znaczenie wektorów w rozprzestrzenianiu się pasożytów
4.	Oddziaływania nieantagonistyczne między organizmami	³⁵ / ₁₇ wymienia nieantagonistyczne interakcje międzygatunkowe ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mutualizm</i> , <i>komensalizm</i>	³⁵ / ₁₇ charakteryzuje mechanizmy adaptacyjne organizmów pozostających w związku mutualistycznym ³⁵ / ₁₇ wymienia przykłady zachowań mutualistycznych i komensalistycznych	³⁵ / ₁₇ porównuje mutualizm obligatoryjny i mutualizm fakultatywny	³⁵ / ₁₇ omawia przykłady mutualizmu i komensalizmu	
5.	Struktura ekosystemu	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>ekosystem</i> , <i>biocenoza</i> , <i>biotop</i> , <i>struktura troficzna ekosystemu</i> , <i>struktura przestrzenna ekosystemu</i> , <i>sukcesja ekologiczna</i> ³⁵ / ₁₇ wymienia biotyczne i abiotyczne elementy ekosystemu ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jaką rolę w biocenozie odgrywają producenci, konsumenci i destruenci	³⁵ / ₁₇ klasyfikuje rodzaje ekosystemów ³⁵ / ₁₇ klasyfikuje elementy ekosystemu na biotyczne i abiotyczne ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje strukturę przestrzenną i troficzną ekosystemu ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega sukcesja ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega eutrofizacja jezior	³⁵ / ₁₇ określa kryteria podziału ekosystemów ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje rodzaje ekosystemów ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega rola biocenozy w kształtowaniu biotopu ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, od czego zależy struktura przestrzenna ekosystemu ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje procesy glebotwórcze ³⁵ / ₁₇ omawia przebieg sukcesji pierwotnej i wtórnej	³⁵ / ₁₇ określa kryteria podziału sukcesji ekologicznej ³⁵ / ₁₇ omawia rolę organizmów w procesach glebotwórczych ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje poziomy glebowe ³⁵ / ₁₇ omawia wpływ biocenozy na mikroklimat ³⁵ / ₁₇ omawia etapy eutrofizacji jezior	
6.	Przepływ energii i krążenie materii w ekosystemie	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>łańcuch troficzny</i> , <i>poziom troficzny</i> , <i>sieć troficzna</i> ³⁵ / ₁₇ wskazuje zależności między	³⁵ / ₁₇ konstruuje łańcuchy troficzne i sieci troficzne ³⁵ / ₁₇ nazywa poziomy troficzne w łańcuchu troficznym i sieci	³⁵ / ₁₇ wyróżnia i porównuje dwa typy łańcuchów troficznych ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia:	³⁵ / ₁₇ analizuje produkcję pierwotną i wtórną wybranego ekosystemu ³⁵ / ₁₇ rysuje i porównuje trzy	

			poziomami troficznymi ³⁵/₁₇ wymienia czynniki, które mogą ograniczać produktywność ekosystemów	troficznej ³⁵/₁₇ wyjaśnia zjawisko krążenia materii i przepływu energii w ekosystemie ³⁵/₁₇ porównuje produkcję pierwotną różnych ekosystemów ³⁵/₁₇ wyjaśnia, czym jest równowaga w ekosystemie	<i>produkcja pierwotna (brutto, netto), produkcja wtórna (brutto, netto)</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego ekosystem autotroficzny jest samowystarczalny ³⁵/₁₇ omawia przyczyny zaburzenia równowagi w ekosystemach	typy piramid troficznych: piramidę energii, piramidę liczebności, piramidę biomasy ³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego lasy równikowe i rafy koralowe są ekosystemami o najwyższej produktywności
7.	Obieg węgla i azotu w przyrodzie	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>cykle biogeochemiczne</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polegają obieg węgla i obieg azotu w przyrodzie	³⁵/₁₇ wymienia źródła węgla w przyrodzie ³⁵/₁₇ wyjaśnia, jaki wpływ na obieg pierwiastków chemicznych w przyrodzie ma działalność gospodarcza człowieka	³⁵/₁₇ omawia schematy obiegu węgla i obiegu azotu w przyrodzie ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega nityfikacja, amonifikacja oraz denityfikacja	³⁵/₁₇ określa rolę organizmów w obiegu pierwiastków ³⁵/₁₇ omawia przebieg reakcji nityfikacji	
8.	Różnorodność biologiczna	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>biom, różnorodność biologiczna</i> ³⁵/₁₇ omawia poziomy różnorodności biologicznej ³⁵/₁₇ wymienia główne biomy lądowe i podaje nazwy stref klimatycznych, w których się one znajdują ³⁵/₁₇ wymienia główne biomy wodne	³⁵/₁₇ omawia kryteria, na podstawie których wyróżniono biomy ³⁵/₁₇ charakteryzuje biomy lądowe oraz obszary gór wysokich, uwzględniając takie czynniki, jak warunki klimatyczne, warunki glebowe, przeważającą roślinność i towarzyszące jej zwierzęta ³⁵/₁₇ charakteryzuje warstwy lasu występujące w biomach leśnych ³⁵/₁₇ omawia strefowość biomów wodnych na przykładzie jeziora i oceanu	³⁵/₁₇ omawia różnice w rozmieszczeniu gatunków na Ziemi ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>ogniska różnorodności biologicznej</i> ³⁵/₁₇ określa warunki życia w porównywalnych strefach jeziora i morza lub oceanu	³⁵/₁₇ dowodzi trudności w określaniu różnorodności gatunkowej na Ziemi ³⁵/₁₇ ocenia stopień poznania różnorodności gatunkowej Ziemi ³⁵/₁₇ porównuje różnorodność gatunkową poszczególnych biomów	

				³⁵ ₁₇ charakteryzuje biomy wodne, uwzględniając takie czynniki, jak warunki tlenowe, świetlne, głębokość, przeważającą roślinność oraz towarzyszące jej zwierzęta		
9.	Czynniki kształtujące różnorodność biologiczną	³⁵ ₁₇ wymienia czynniki geograficzne wpływające na bioróżnorodność ³⁵ ₁₇ omawia przykłady negatywnego wpływu człowieka na bioróżnorodność ³⁵ ₁₇ wymienia powody ochrony przyrody ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady działań podejmowanych w celu ochrony gatunków i ekosystemów	³⁵ ₁₇ klasyfikuje czynniki kształtujące różnorodność biologiczną ³⁵ ₁₇ omawia wpływ czynników geograficznych i antropogenicznych na różnorodność biologiczną ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, na czym polega ochrona przyrody czynna i bierna ³⁵ ₁₇ podaje przykłady działań z zakresu ochrony czynnej i biernej ³⁵ ₁₇ uzasadnia konieczność stosowania ochrony czynnej dla zachowania wybranych gatunków i ekosystemów ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, na czym polega introdukcja i reintrodukcja gatunku	³⁵ ₁₇ wymienia przykłady gatunków, których introdukcja w niektórych regionach Polski spowodowała zmniejszenie różnorodności gatunkowej ³⁵ ₁₇ określa wpływ zlodowaceń i ukształtowania powierzchni na różnorodność biologiczną ³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>relikt</i> , <i>ostoja</i> , <i>endemit</i> ³⁵ ₁₇ uzasadnia konieczność ochrony dawnych odmian roślin i ras zwierząt	³⁵ ₁₇ wskazuje konsekwencje zmniejszenia różnorodności biologicznej ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady gatunków, których populacje zostały odtworzone ³⁵ ₁₇ określa wpływ gatunków inwazyjnych na gatunki rodzime ³⁵ ₁₇ określa znaczenie korytarzy ekologicznych	
10.	Elementy ochrony środowiska	³⁵ ₁₇ klasyfikuje zasoby przyrody ³⁵ ₁₇ wymienia skutki eksploatacji zasobów nieodnawialnych ³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>efekt cieplarniany</i> , <i>kwaśne opady</i> , <i>smog</i> , <i>dziura ozonowa</i> , <i>alternatywne źródła energii</i> ,	³⁵ ₁₇ wymienia skutki eksploatacji zasobów odnawialnych ³⁵ ₁₇ wymienia przyczyny globalnego ocieplenia klimatu, powstawania kwaśnych opadów, smogu i dziury ozonowej	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>rekultywacja</i> ³⁵ ₁₇ omawia skutki eksploatacji zasobów odnawialnych ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób dochodzi do powstania	³⁵ ₁₇ przedstawia założenia koncepcji rozwoju zrównoważonego ³⁵ ₁₇ odróżnia rodzaje smogu ³⁵ ₁₇ wyjaśnia zależność między dziurą ozonową a powstawaniem	

			<i>recykling</i> ³⁵/₁₇ podaje przykłady racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody	³⁵/₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób niewłaściwa eksploatacja zasobów przyrody wpływa na środowisko ³⁵/₁₇ omawia skutki kwaśnych opadów dla środowiska i zdrowia człowieka ³⁵/₁₇ wymienia skutki powstawania dziury ozonowej ³⁵/₁₇ wymienia sposoby utylizacji odpadów	efektu cieplarnianego ³⁵/₁₇ uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody ³⁵/₁₇ omawia proces powstawania kwaśnych opadów ³⁵/₁₇ ocenia wpływ różnych metod utylizacji odpadów na środowisko	nowotworów ³⁵/₁₇ uzasadnia konieczność gospodarowania odpadami
Ewolucja organizmów	1.	Rozwój myśli ewolucyjnej	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>ewolucja biologiczna, ewolucjonizm, dobór naturalny, dobór sztuczny</i> ³⁵/₁₇ omawia główne założenia teorii doboru naturalnego Karola Darwina	³⁵/₁₇ przedstawia główne założenia teorii Jeana Baptiste'a Lamarcka i kreacjonistów ³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego teoria J.B. Lamarcka odegrała ważną rolę w rozwoju myśli ewolucyjnej ³⁵/₁₇ wyjaśnia relacje między teorią doboru naturalnego K. Darwina a syntetyczną teorią ewolucji ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>walka o byt</i>	³⁵/₁₇ porównuje dobór naturalny i dobór sztuczny ³⁵/₁₇ omawia główne założenia syntetycznej teorii ewolucji	³⁵/₁₇ charakteryzuje teorie dotyczące życia na Ziemi głoszone do XIX w. ³⁵/₁₇ omawia założenia teorii Georges'a Cuviera ³⁵/₁₇ ocenia wpływ podróży K. Darwina na rozwój jego teorii ewolucji
	2.	Dowody ewolucji	³⁵/₁₇ wymienia bezpośrednie i pośrednie dowody ewolucji oraz podaje ich przykłady ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>skamieniałości przewodnie, anatomia porównawcza</i> ³⁵/₁₇ wymienia cechy anatomiczne organizmów	³⁵/₁₇ wyjaśnia, jakie warunki środowiska sprzyjały przetrwaniu skamieniałości do czasów współczesnych ³⁵/₁₇ wyjaśnia przyczyny podobieństw i różnic w budowie narządów homologicznych	³⁵/₁₇ wymienia przykłady zwierząt zaliczanych do form przejściowych oraz podaje cechy tych zwierząt ³⁵/₁₇ podaje przykład metody pozwalającej na ocenę bezwzględnego wieku skał	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>formy przejściowe</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym opierają się radioizotopowe i biostratygraficzne metody datowania ³⁵/₁₇ analizuje budowę

			potwierdzające jedność ich planu budowy	³⁵ ₁₇ wyjaśnia powody, dla których pewne grupy organizmów nazywa się żywymi skamieniałościami ³⁵ ₁₇ wymienia przykład metody pozwalającej na ocenę względnego wieku skał osadowych ³⁵ ₁₇ wyjaśnia różnicę między atawizmem a narządem szczątkowym ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady atawizmów i narządów szczątkowych ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, czym się zajmuje paleontologia	osadowych ³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>dywergencja</i> , <i>konwergencja</i> ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady dywergencji i konwergencji ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady dowodów ewolucji z zakresu embriologii, biogeografii oraz biochemii ³⁵ ₁₇ wymienia techniki badawcze z zakresu biochemii i biologii molekularnej, umożliwiające skonstruowanie drzewa filogenetycznego organizmów	przednich kończyn przedstawicieli różnych gatunków ssaków i wskazuje cechy świadczące o ich wspólnym pochodzeniu oraz środowisku ich życia ³⁵ ₁₇ wyjaśnia znaczenie budowy cytochromu c u wybranych gatunków w ustalaniu stopnia pokrewieństwa między nimi
3.	Dobór naturalny – główny mechanizm ewolucji	³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>dymorfizm płciowy</i> , <i>dobór płciowy</i> , <i>dobór krewniaczy</i> , <i>dobór stabilizujący</i> , <i>dobór kierunkowy</i> , <i>dobór rozrywający</i> ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady dymorfizmu płciowego ³⁵ ₁₇ charakteryzuje sposób i przewiduje efekty działania doboru stabilizującego, kierunkowego oraz rozrywającego	³⁵ ₁₇ wyjaśnia, na czym polega zmienność wewnątrzgatunkowa ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, który z rodzajów zmienności organizmów ma znaczenie ewolucyjne ³⁵ ₁₇ omawia rolę mutacji w kształtowaniu zmienności genetycznej populacji ³⁵ ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>preferencje w krzyżowaniu</i> ³⁵ ₁₇ wymienia przykłady występowania preferencji	³⁵ ₁₇ wymienia przykłady działania różnych form doboru naturalnego w przyrodzie ³⁵ ₁₇ wyjaśnia znaczenie zachowań altruistycznych w przyrodzie ³⁵ ₁₇ omawia występowanie genu anemii sierpowatej w populacjach ludzi żyjących na obszarach dotkniętych malarią	³⁵ ₁₇ omawia dymorfizm płciowy jako wynik istnienia preferencji w krzyżowaniu ³⁵ ₁₇ wyjaśnia, dlaczego mimo działania doboru naturalnego w populacji człowieka utrzymują się allele warunkujące choroby genetyczne	

				w krzyżowaniu w przyrodzie ³⁵/₁₇ podaje przykłady utrzymywania się w populacji człowieka alleli warunkujących choroby genetyczne		
4.	Ewolucja na poziomie populacji	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>genetyka populacyjna, pula genowa populacji</i> ³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego populacja jest podstawową jednostką ewolucji ³⁵/₁₇ wymienia czynniki ewolucji	³⁵/₁₇ wyjaśnia, na czym polega zjawisko dryfu genetycznego i wymienia skutki jego działania w przyrodzie ³⁵/₁₇ wymienia warunki, które spełnia populacja znajdująca się w stanie równowagi genetycznej	³⁵/₁₇ omawia regułę Hardy’ego–Weinberga ³⁵/₁₇ oblicza częstość występowania genotypów i fenotypów w populacji	³⁵/₁₇ wyjaśnia rolę dryfu genetycznego w kształtowaniu puli genetycznej populacji na przykładach efektu założyciela oraz efektu wąskiego gardła ³⁵/₁₇ sprawdza, czy populacja znajduje się w stanie równowagi genetycznej	
5.	Powstawanie gatunków – specjacja	³⁵/₁₇ przedstawia biologiczną koncepcję gatunku ³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mechanizmy izolacji rozrodczej, specjacja</i>	³⁵/₁₇ omawia znaczenie mechanizmów izolacji rozrodczej w przyrodzie ³⁵/₁₇ klasyfikuje mechanizmy izolacji rozrodczej ³⁵/₁₇ wymienia rodzaje specjacji	³⁵/₁₇ wyjaśnia, dlaczego biologicznej koncepcji gatunku nie można stosować wobec gatunków rozmnażających się bezpłciowo ³⁵/₁₇ charakteryzuje rodzaje specjacji, biorąc pod uwagę typ pierwotnej bariery izolacyjnej	³⁵/₁₇ charakteryzuje prezygotyczne i postzygotyczne mechanizmy izolacji rozrodczej oraz podaje przykłady ich działania ³⁵/₁₇ omawia powstawanie gatunków na drodze poliploidyzacji	
6.	Prawidłowości ewolucji. Koewolucja	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>prawidłowości ewolucji</i> ³⁵/₁₇ wymienia prawidłowości ewolucji	³⁵/₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>mikroewolucja, makroewolucja, kierunkowość ewolucji, nieodwracalność ewolucji, koewolucja</i> ³⁵/₁₇ wymienia prawdopodobne przyczyny nieodwracalności	³⁵/₁₇ wymienia czynniki, które wpływają na tempo ewolucji ³⁵/₁₇ charakteryzuje sposoby określania tempa ewolucji ³⁵/₁₇ wymienia przykłady koewolucji ³⁵/₁₇ omawia skutki doboru	³⁵/₁₇ wymienia przykłady przemian w skali mikro- i makroewolucji ³⁵/₁₇ wyjaśnia wpływ doboru naturalnego na kierunek ewolucji ³⁵/₁₇ omawia zjawisko radiacji adaptacyjnej	

				ewolucji	naturalnego w postaci powstawania różnych strategii życiowych organizmów	
7.	Historia życia na Ziemi	³⁵ / ₁₇ wymienia etapy rozwoju życia na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wymienia warunki środowiska, które umożliwiły samorzutną syntezę pierwszych związków organicznych ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje środowisko oraz tryb życia pierwszych organizmów jednokomórkowych ³⁵ / ₁₇ wymienia główne założenia teorii endosymbiozy ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje zmiany prowadzące do powstania organizmów wielokomórkowych ³⁵ / ₁₇ nazywa erę i okres, w których pojawiły się pierwsze rośliny lądowe ³⁵ / ₁₇ nazywa grupy zwierząt, które jako pierwsze pojawiły się w środowisku lądowym	³⁵ / ₁₇ charakteryzuje warunki klimatyczne i fizykochemiczne panujące na Ziemi ok. 4 mld lat temu ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcie <i>makrocząsteczka</i> ³⁵ / ₁₇ charakteryzuje warunki sprzyjające powstawaniu pierwszych makrocząsteczek na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jak się zmieniał sposób odżywiania pierwszych organizmów jednokomórkowych ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polegają sposoby odżywiania chemoautotrofów i fotoautotrofów ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób wędrówka kontynentów wpłynęła na rozmieszczenie organizmów na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jakie dane można uzyskać dzięki analizie tabeli stratygraficznej	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, na czym polega teoria samorzutnej syntezy związków organicznych ³⁵ / ₁₇ przedstawia przebieg i wyniki doświadczenia Stanley'a Millera i Harolda Ureya ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>bulion pierwotny</i> , <i>pizza pierwotna</i> w nawiązaniu do etapów ewolucji chemicznej ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia rolę kwasów nukleinowych w powstaniu życia na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wymienia argumenty przemawiające za słuszością teorii endosymbiozy ³⁵ / ₁₇ wskazuje bezpośrednią przyczynę stopniowych i nieodwracalnych zmian warunków panujących na Ziemi	³⁵ / ₁₇ ocenia znaczenie doświadczenia S. Millera i H. Ureya w postępie badań nad powstaniem życia na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, dlaczego odkrycie rybozymów miało duże znaczenie w rozwoju teorii powstania życia na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, w jaki sposób pierwsze fotoautotrofy zmieniły warunki na Ziemi ³⁵ / ₁₇ wyjaśnia, jakie korzyści adaptacyjne miało wykształcenie się form wielokomórkowych ³⁵ / ₁₇ wymienia okresy, w których nastąpiły masowe wymierania organizmów ³⁵ / ₁₇ określa prawdopodobne przyczyny wielkich wymierań organizmów w historii Ziemi	
8.	Antropogeneza	³⁵ / ₁₇ wyjaśnia pojęcia: <i>antropogeneza</i> , <i>antropologia</i> ³⁵ / ₁₇ określa stanowisko	³⁵ / ₁₇ wymienia korzyści wynikające z pionizacji ciała, redukcji owłosienia oraz zwiększania masy i objętości	³⁵ / ₁₇ uzasadnia przynależność człowieka do królestwa: zwierzęta, typu: strunowce, podtypu:	³⁵ / ₁₇ analizuje cechy z zakresu anatomii, immunologii, genetyki i zachowania świadczące o powiązaniu	

			systematyczne człowieka ³⁵/₁₇ wymienia kilka cech wspólnych naczelných ³⁵/₁₇ wymienia główne cechy budowy ciała charakterystyczne dla człowieka ³⁵/₁₇ określa chronologię występowania przedstawicieli rodzaju <i>Homo</i>	mózgu ³⁵/₁₇ omawia warunki, w których doszło do powstania bezpośrednich przodków człowieka ³⁵/₁₇ omawia zmiany, które zaszły podczas ewolucji rodzaju <i>Homo</i>	kręgowce, gromady: ssaki, rzędu: naczelne ³⁵/₁₇ wymienia rodzaje człękokształtných ³⁵/₁₇ wymienia zmiany w budowie szkieletu wynikające z pionizacji ciała oraz stopniowego zwiększania masy i objętości mózgowia ³⁵/₁₇ charakteryzuje budowę oraz tryb życia bezpośrednich przodków człowieka	człowieka z innymi człękokształtnymi ³⁵/₁₇ wymienia drobne cechy morfologiczne właściwe tylko człowiekowi ³⁵/₁₇ omawia drogi rozprzestrzeniania się rodzaju <i>Homo</i> z Afryki na pozostałe kontynenty ³⁵/₁₇ omawia negatywne skutki pionizacji ciała